

Baskın Oran'larla Bir Köktendevrimcilik Örneği

Mustafa COŞTUROĞLU^(*)

4 Aralık 2001'de SBF'nin 142. yıldönümü, "*Türk Dış Politikası*" adlı iki ciltlik dev bir yapıtla kutlanıyor. Fakültenin Sayın Dekan Prof. Dr. Celal Göle, çağrı yazısında bu kutlamayı "*Mülkiye ekolünün dış politikaya bu iki yapıtla damgasını vurmasının öyküsü*" diye niteliyordu. Sayın Dekanın böylesine övgüyle yüklü yargısı, hangi yeniliklerden kaynaklanıyordu?

Yapıt, birbirinden farklı düşünen 12 kişilik bir bilim kuruluna yazdırılmıştır. Yazım üç yıl sürmüştür. Planlama ve yazım sırasındaki eşgüdümü, Prof. Dr. Baskın Oran sağlamıştır. Hem de farklı disiplinleri ortak bir yaklaşımda birleştirmenin özgün bir örneğini sergileyerek...

Disiplinlerarası eşgüdüm ve ortak yaklaşım, Türkiye'nin bilim yaşamında bir özlemdir. Prof. Dr. Baskın Oran'la 12 çalışma arkadaşı bilebildiğimizce ilk kez "*Türk Dış Politikası*" adlı yapıtla böyle bir özlemi gerçekleştirmişler, Türkiye'deki bir yeniliğin altına imza koymuşlardır.

Baskın Oran, sunuşta şunları özetledi: "*Türk Dış Politikası*" adlı yapıtla eski algı kalıpları aşıldı, daha geniş bir bakış ufku açıldı. Kaliteli bir liseyi bitirmişlik düzeyi de Fakülte'nin muhatabı sayılarak etkinlik kapsamına alındı. Dış politikaya sadece bizim açımızdan değil, karşı tarafın gözüyle de bakmak, temel bir yaklaşım ilkesi sayıldı. Dış politikada tek tek olaylara saplanıp kalmak yerine, oluşumların akışını bir bütünlük içinde kuşbakışı olarak görmek, yaklaşıma kattığımız bir yeniliktir. Buna koşut olarak da

---

(*) Araştırmacı, yazar

olayları bir fotoğraf karesi biçiminde göstermek yerine, oluşumları bir film şeridi akışı modelinde sunmak yeğlendi.

"Dışa karşı güçlü kalmak için içerideki 'ikiliği' (çatlaklığı) sağaltıcı ve giderici bir entegrasyon dizgesi oluşturulmuştur daha planlama aşamasında ve yazım sırasında. Ele alınan her olay bu entegrasyon dizgesine oturtulmuştur. Şöyle ki planlamayı 12 farklı yaklaşımın uzmanları yapmıştır, yazımı da yine bunlar gerçekleştirmiştir. Doğal olarak yazıma 12 farklı anlayış ve görüş yansımıştır. Ama en sonunda Baskın Oran'ın eşgüdümünde her olgu, saptanan entegrasyon modeline oturtulurken yazım işinin yeni baştan ele alınması gibi bir zorunluluk doğmuştur. Olgular ve olaylar sisteme oturuncaya dek yazım işi 3 ilâ 7 kez yinelenmiştir. Böylece bilim yaşamındaki eşgüdüm ve ortak yaklaşımın özgün bir modeli, olanca yalınlığı ve doğallığı ile ortaya çıkıyor bir ağır çekim ustalığı ile. En yeni yaklaşım modeli içinde okura sunuluyor."

Nesnellik de şöyle belirlenmiş: Örneğin, Musul, Hatay, Montreux, konularındaki gerekli belge ve antlaşma metinleri, henüz aksi belirtilmeyen kaynaktan aktarılmıştır. Mondros, Sevr, Lozan'a ilişkin metinler içinde yine aksi belirtilememiş olan Seha L. Meray ve Osman Olcay'ın değerli çalışmalarından aktarılmıştır (Türk Dış Politikası, s. 7-9).

Sanatsal Bir Yaklaşım

Eski dilde "kuvve" diye bir kavram vardır; işe, edime henüz dönüşmemiş, güzel güç niteliğinde zihinlerde saklanan düşünceler ve bilgiler anlamında kullanılır. Bu kavramdan türetilmiş "kuvveye almak" fiili de, işe, edime dönüşmüş bilgilerin yeniden olgu imgesine dönüştürülüp bir diskete alırcasına zihinlerde depolanarak tutulmasına denir.

Vedat Nedim Tör'den dinlemiştim; 3-4 yaş arası İdil Biret'in Bach'tan ilk kez dinlediği bir parçayı uğraşa uğraşa kendiliğinden "kuvveye alıp" çalıştığını görünce, hayret ve hayranlıktan donakalmış. Olayı olduğu gibi bize kendisi anlatmıştı. Küçük yaşta Kuran'ı ezberleyen bir Kör Hafız da tanıtmıştım. Kendisine Mevlana'dan söylediğim Farsça bir dizeyi 2 yıl sonra sesimden beni tanıyarak aynen yinelemişti.

Baskın Oran da dört başı mamur bir sanat yaparcasına sanatsal bir dil ve biçimle editörlüğünü yaptığı dev yapıtı dar bir zaman parçası içinde tanıtırken ateşli gereksinim içinde kendisini dinleyenleri küçük yaşta Kuran ezberleyen Kör Hafız'la dört yaşındaki İdil Biret konumuna getiriyordu.

"Bunları ben de biliyorum", "Ben de duymuştum", "Bende görmüştüm", de-
dirtiyordu dinleyenlerine... Yaptığı da bir sanat tanımıydı, daha okul sırala-
rında duyduğumuz... Edebiyat öğretmenlerimiz sanatı bize böyle tanımlamış-
lardı: Bunları ben de görmüştüm, ben de düşünmüştüm dedirtmek sanat.

Baskın Oran; "*Bizler omuzlarına basa basa yükseldiğimiz hocalarımızın
miadını doldurmuş geleneklerini, işlevini bitirmiş yaklaşımlarını söküp ata-
rak bunların en çağdaş yenilerini getirdik*" diyordu en son özetlemesinde...

Yukarda da değindik; Baskın Oran olayları bir bütünlük içinde kuşbakışı
olarak görüyor. Bir sanatçı da daha sürecini doldurmamış olguları bir bü-
tünlük içinde görerek geleceği daha önceden algı kapsamına almaktadır.
Prof. Fehmi Yavuz Hocamızın sık sık belirttiği gibi bir gelecekçilik (fütü-
roloji) yapar sanatçı...

Baskın Oran'ın sanatçı yanını az buçuk biz de biliriz. Böyle olmasaydı,
bir tek "*NETEKİM*" sözcüğü ile toplumca yaşanmış bir dönemin kabusunu
gülütleterek toplumsal bir gerilimi rahatlatmaya dönüştürebilir miydi?

Tanıklık Edecek Çağrışımlar

Bir kez daha yineleyelim; Baskın Oran'ın anlattıkları, bunları ben de bi-
liyordum, ben de duymuştum, ben de yaşamıştım dedirtecek birçok "*örnek
olay*" çağrıştırıyordu. Ve de bilim tarihçisi Thomas Kuhn'un ilk kez dizge-
leştirdiği "*PARADİGMA*" kavramını olgular içinde yeniden tanımlarcasına
en yalın sözcüklerle bir tek tümceye sığdırıyordu; en yeni araştırmalarla, en
yeni bulgularla, en yeni yaklaşım modelleriyle ve de aksi ortaya konama-
mış belgelerle... Dahası, alışık olduğumuz biçimde paradigma kavramını,
"*Yaşamda tek yol gösterici bilimdir* " dercesine en yalın bir ilgi modeline
indirgiyordu.

Amerikalı bilim tarihçisi Thomas S. Kuhn, bilimdeki devrimlerin en ye-
nisine endeksli algı modeliyle eski gelenekleri, kavramları, kuramları orta-
dan kaldırıp yenilerini oluşturmanın adına "*PARADİGMA*" diyordu.¹

Bilimdeki sürekli devrim, her seferinde eski algı modellerini, gelenekle-
ri, inançları, kavramları, kuramları değerden düşürüp her birini birer kalp
para durumuna getirir. En yeni devrim ise, hemen aynı anda eskilerin yeri-
ne kendi değerlerini yerleştirir. Bilimdeki her yeni devrimin temel işlevidir

¹ Thomas S. Kuhn: Bilimsel Devrimlerin Yapısı, Çeviri: Nilüfer Kuyaş, Alan Yay., İst.
1982, s 35-96

bu. Bir zamanların algı modeli (paradigma) dinsel naslar (dogma) idi. Hz.Muhammet bu işin sonsuza değin sürüp gidemeyeceğini daha başından kavramıştı. Bu konuda Yemen'e Vali olarak atadığı Muaz Bin Cebel'i sınamak için şu soruları yöneltir:

"Gittiği yerde halkı ne ile yöneteceksin?" Yanıt: "Kuran ayetleriyle..."
"Ya, her olay için ayet yoksa?" Yanıt: "Hadisle," "Peki, ya her olgu için hadis (Peygamber sözü ve sünneti) bulamazsan?" Muaz B. Cebel, "O zaman kendi rey ve içtihadımla ülkeyi yönetirim" deyince sevinir Peygamber; "Sağlığında böyle bir yönetici buldum" diye de Tanrıya şükreder.

Bundan esinlenen İslam toplumu, Halife Ömer'le yeni anlayış ve düşünce kazandıkça, eski uygulamaları ve gelenekleri ortadan kaldırma biçiminde bir içtihat yapma çığırını başlatıp yeni gelenekler getirme evrelerini açmıştır. Halife Ömer, toplum geliştikçe bazı ayetleri bile uygulamadan kaldırmıştır. Örnekleri var...² Ama sonradan gelen yönetim, sözü edilen içtihat kapılarını kapatarak yeni düşünce, yeni anlayış kazanma geleneklerini tüümüyle ortadan kaldırmıştır. Bundan sonra din, yönetimde ve toplumsal yaşamda bir despotluk aracı yapılmıştır.

Thomas Kuhn, Kopernik'ten Einstein'e değin gerçekleştirilen devrimlerin sonuçlarına bakarak "PARADİGMA" kavramının sistematüğünü kurmuştur. Görmüştür ki bilimdeki her devrim, bir öncekinin dünyasını yıkar. Eskiye ait gelenek bırakmaz ki uyusun, kavram kuram bırakmaz ki uygulayasin... Her yeni devrim, kendi geleneklerini kurar anında, kendi kavramlarını, kuramlarını koyar uygulamaya. Bilim topluluklarınca bunların paylaşımı sağlanınca hemen yeni devrimin paradigması ve algı modeli bir anda oluşuverir. Eğer yeni devrim gerçekleşir de gelenekleri, kavramları, kuramları paylaşılamazsa, toplumda bunalımlar başlar, Baskın Oran'ın belirttiği ikilikler doğar. Ve yine yeni devrimin kavramları, kuramları gibi değerleri paylaşılammışsa, toplumda bunalımlar, gerilimler başlar. Eski bilimlerin gelenekleri sürüp gittikçe de toplumdaki gerilimler, bunalımlar süreklilik gösterir. Bunalımlardan çıkışın tek çaresi de en son yeni devrimin değerlerini ve geleneklerini bir an önce toplumca paylaşıp bir "paradigma değıştirmek" evresine girmektir. Bunun tek anlamı şu; artık Newton'un algı model-

² Fedek Hurmalığı ile ilgili ayetle, toplumsal entegrasyon sağlayan "müellefetül kulüb" ayetlerinin yürürlüğü Halife Ömer'ce kaldırılmıştır. Birinci ayetle Peygamberin mülkiyetindeki hurmalık kızı Fatma'ya düşüyordu, o öntendi. Diğeri de bazı kişileri kazanmak için verilen parlarn kesilmesiyle ilgili ayet.

leriyle Einstein'in getirdiği dünyada yaşama olanağı bulunamaz olmuştur. Darwin'in kuramlarıyla biyoloji devriminin dünyasını algılamak ve bu yeni dünyada yaşamak olanakları ve koşulları tümüyle tükenmiştir. Darwin'in dünyasını, Darwin'in açtığı çığırd a ilerleyenler yıkmıştır. Ama Darwin olmasaydı, geleceğ in bilim dünyası kurulamazdı.

Newton'un dünyasını da Baskın Oran'ın dediğ i gibi, Newton'un omuzlarına basa basa yükselenler yıkmıştır. Örneğ in Maxwell...³

Bunları gördükten ve anladıktan sonra rahatlıkla diyebiliriz ki Baskın Oran ve arkadaşları, "*Bizler omuzlarına basa basa yükseldiğ imiz hocalarımızın geleneklerini, yaklaşım modellerini kaldırarak yenilerini getirdik.*" derlerken bir paradigma değıştirmek geleneğ ini, adını da koymadan başlatıyorlardı.

Paradigma Değıştirme Kavramı

Paradigma ve paradigma değıştirmek kavramlarını T. Kuhn, "*Bilimsel Devrimlerin Yapısı*" adlı yapıtıyla bir dizgeye oturtmuştur. Yapıt kısa sürede klasik yapıt değ eri kazanmıştır. En çok da Nobel Ödülü kazanan Meksikalı ozan Octavio Paz'ı etkilemiştir. Nedeni de ş u: Arap kültürünün egemen olduğ u coğ rafyada gözlemlenen sürekli gerilimlerin, yaşanan bunalımların paradigma değıştirmek gereğ ini duyamamaktan ileri geldiğ ini en çok ilikleri sızlarcasına Octavio Paz duyumsamıştır. Çünkü Meksika kültürünün kökeni bulunan İspanyol kültürü Endülüs döneminde Arap kültürüyle ortak bir mayalanma süreci yaşamıştır. Bu nedenle, ş eriatçı Arap kültüründeki yaralı bilincin ş izofrenik karakteri, uzun sürede İspanyol kültüründe kalıtsal izler bırakmıştır. Doğ al olarak bu kalıtsallık, Meksika kültüründeki etkisini korumaktadır.

Arap kültüründeki paradigma değıştirmek unutkanlığ ı bu yüzden tıpkısıyla İspanyol kültüründe de yaş atılmaktadır. Arap ve İspanyol kültürlerinde paradigma değıştirmek kavramının yer etmemiş olması, zamanla kültürel bir ş izofreniye yol açmaktadır. Kültürün süreklilik gösteren bu karakteri, üniversiteleri etkileyerek bilimi de ş izofreni kapsamına alır ve bir "*EPİSTEMOLOJİK Ş İZOFRENİ*" olgusu yaratır.⁴

³ Thomas S. Kuhn. Bilimsel Devrimlerin Yapısı, s. 91.

⁴ Daryush Shayegan: Yaralı Bilinç (Geleneksel Toplumlarda Kültürel Ş izofreni), Çeviri: Haldun Bayrı, Metis Yay. İst. 1991, s. 79, 83, 81.

Batılı bir bilim adamı bu noktalara Prof. Dr. Bozkurt Güvenç'in dikkatini çekerek, "*Octavio Paz, Türkiye'yi de anlatıyor.*" demiştir.

Baskın Oran'ın anlattıkları da bazı üniversitelerimizin düştükleri düzeyleri anımsatıyor acı acı...

Baskın Oran'lar çareyi gösterip yolu açmışlardır: Tıpkı Siyasal Bilgiler'deki gibi, bilimde üniversitelerarası eşgüdüm sağlayıp ortak disiplin çalışmalarını bir gelenek durumuna getirmektir.

Bunları, haddimizi bilerek ve de bilerek söylüyoruz. Çoğu bilim kuruluşlarımız Şeyhülislam Ebussuut Efendi'nin bilim düzeyini ideal sayıyor. Oysa bu değerli Şeyhülislamın ülke asayışı ve içgüvenliği ile ilgili verdiği önemli fetvalar Hitit döneminin gökbilimine endekslidir. Hortlaklar konusundaki fetvası tipik örnektir.

Baskın Oran'ın sözünü edip üzerine parmak bastığı ikilik böyle başlıyor. Başlarsa ne olur sanki mi denecek? İşte bir örnek:

Türkiye'nin dış politikası ve Lozan konusunda bir konferans veriliyor. Konuşmacı, burnundan kıl aldırılmaz sosyalist cinsinden "*muaddel*" ünlü (!) bir İslam şairi! Görevi, en gözde bir kültür kuruluşumuzda Fransızca hocalığı. Yer, başkentteki etkin ve yetkin bir kuruluşumuzun iyi döşeli görkemli konferans salonu. Tıklım tıklım, aralıklar bile ayaktakilerle dopdolu. Konuşmacı İslam şairi (!) kürsüde verip veriştiriyor; Lozan üzerindeki o biçim kitaplardan saçma sapan aktarmalar yaptığı besbelli. Konuşmalar şöyle devam ediyordu:

"İkinci Dünya Savaşı içinde ordunun donanımı Çörçil Adana'ya gelmişti. Ardından müttefikler (Rozvelt ve Çörçil) Cumhurbaşkanı İsmet Paşa'yı Kahire'ye çağırdılar. Lozan'da yaptıklarını tıpkısıyla yapacaklar diye korkusundan gidemedi. Gitseydi; Lozan'da da yaptıkları gibi kendisini bir odaya tıkacaklar; istediklerini kendisine dikte ettireceklerdi. Lozan'da böyle yapmışlardı." Ve ilave ediyordu: "Hangi yürekle gidecekti? İman, din, şariat gücü olmayan kimsede cesaret olabilir mi?"

Nasıl bir alkış; yer yerinden oynuyor...Yanımda oturan bir doktor hanım (bio-kimya uzmanlık eğitimi görüyormuş) alkışlarken çılgılık atıyordu.

Dayanamadım, "*Sen, dördüncü eş olmaya razı olur musun?*" diye sordum. Ne dese beğenirsiniz? "*Şeriatın emri olduktan sonra neden olmasın*" demez mi?

Bu kez dönüp kürsüye doğru *"yalan söylüyor"* diye bağırdım. Konuşmacı, hani belgen demez mi? Başkanlık divanına da izin verin gelip doğrusunu anlatayım, dedim. İki görevli koş koş gelip kimliğimi ve kim olduğumu sordu. Kartımı verdim. Baktılar. Mesajınız alınmıştır, deyip gittiler.

Çağrılar ne mi anlatacaktım?

(Anlatacaklarım, eski İttihatçılar'dan Nahit Cemal Toker (İstanbul Erkek Öğretmen Okulu Müdürü) aracılığı ile ünlü gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın'dan aktarmaktadır.)

Churchill'in İnönü'ye Yanıtı

İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yılları. Avrupa'da bir gecede birkaç devlet haritadan siliniyordu. Fransa gibi bir devlet de öyle. Almanlar'a teslim olunca Akdeniz'in en güçlü donanması dost ve müttefiki İngiltere'ye sığınmıştı. Savaş sonrasında böyle bir güçlü donanmanın yeniden Fransa'nın eline geçeceğini düşünen Churchill, kendilerine sığınmış bir müttefikinin donanmasını göz kırpmadan Cebelitarık'taki bir gecenin karanlığında tüm mürettebatıyla birlikte Akdeniz'in derinliklerine gömme buyruğunu vermişti. Kimsenin de gıkı çıkmamıştı. İnsanlık değerlerinin böylesine dibe vurduğu sırada İnönü apar topar Kahire'ye çağrılır. İnönü tepkisini, *"Ne sıfatla çağrılıyorum?"* sorusuyla bildirmiştir. İncelik gösterilir, İsmet İnönü de siyasal kadrosu ile Kahire'ye gelir. İlk koşul, müttefikler yanında Almanya'ya karşı savaşa girmektir. O sıralarda zırlı Alman birlikleri bir gecede 140 km. ilerleyecek güçte. Gizlenen amaç, Türkiye savaşa girecek, başını da belaya sokacak!.. İnönü'nün amacı ise işi olabildiğince uzatmak... *"Ordu savaşa hazır değil, ihtiyaçları giderilse 'Evet'"* der. Churchill'in ilk sözü, *"Hay hay, bildirin ihtiyaçlarınızı, hemen karşılayalım"* dir. İnönü, iç cebinden kimsenin haberi olmadan hazırladığı ihtiyaç listesini Churchill'e uzatır. Listede neler yok ki... Katır semerinden, at nalından, yem torbasından, at yularına dek... Churchill suratını ekşiterek acı bir İngiliz mizahı üslubuyla: *"Paşa paşa, ben sizin askerleri Çanakkale'den tanırım; uçkurlu, uzun paçalı don giyerler. Siz donu yazmışınız da, uçkurunu unutmuşsunuz!..."*

Soğukkanlılıkla İnönü'nün yanıtı çok kısadır: *"İlavesi mümkün!"*

Derler ki İngiliz fabrikalarında önce tadilat yapılırsa, ihtiyaçlar ancak altı ayda tamamlanabilir.

İnönü'nün yanıtı üzerine Churchill hemen ayağa kalkıp: "*Peki bizden aldığınız silahları kime karşı kullanacaksınız?*" deyince, İnönü, "*Bize kim saldırırsa onlara karşı kullanacağız*" yanıtını verir. Churchill de öfkeyle toplantıyı terkeder.

1944 yazı; İstanbul Validebağ Sanatoryumu'nda tedavi görüyordum. Bir Ağustos gecesinde pencere camlarının zangırtısı uykularımızı böldü. Pencereye koşuştuk, ışıldaklar gökyüzündeki gecenin karanlığını baklava gibi dilimlemişti. Uçaksavar salvoları da göğü inletiyordu. Sabaha karşı ışıldaklar söndü, salvolar da dindi. Sabahleyin haber almak için tramvayla şehre iniyorduk. Karacaahmet'ten geçerken sirenler gene acı acı çalmaya başladı. Gökyüzünde bir uçak; patlayan mermilerden sakınmak için bulut kümeleri arıyordu, gizlenecek. Bu uçak Alemdağı yakınlarında düşürülmüştü. Geceki uçak da Kayışdağı yakınında mecburi inişe zorlanmıştı.

Akşama doğru herşey öğrenildi. O gece Milas da bombalanmıştı.⁵

Churchill, İsmet İnönü'nün Kahire'deki direnişini böyle yanıtlıyordu 1944 Ağustos'unda.

Baskın Oran ve akademisyen uzman grubu arkadaşlarınca yazılan "*Türk Dış Politikası*" adlı yapıt çıkınca koşup aldım. Okumaya da Kahire toplantısından başladım. Gördüm ki Baskın Oran ve arkadaşları meslekten olmaya bizleri de hitap ettikleri arasına almışlar.

Herkes için ne onur duyulası bir hizmet!...

---

⁵ Mustafa Coşturoğlu: Kemalist Devrimin Tek Adamı: İsmet